

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست محصولات خاص و مکانیزم حفاظتی ویژه
محصولات کشاورزی ایران در چارچوب مذاکرات کشاورزی دور دوم

www.ketab.ir

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

www.ITSR.IR

سرشناسه	: رحیمی بدر، بیتا
عنوان و نام پدیدآور	: فهرست محصولات خاص و مکانیزم حفاظتی ویژه محصولات کشاورزی ایران در چارچوب مذاکرات کشاورزی دور دوحه / بیتا رحیمی-بدر.
مشخصات نشر	: تهران: موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	: ۲۳۶ ص: مصور، جدول، نمودار.
شابک	: ۳۵۰۰۰ ریال: ۷-۳۸۴-۴۶۹-۹۶۴-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
موضوع	: سازمان جهانی تجارت—ایران
موضوع	: فرآورده‌های کشاورزی — ایران — مدیریت
موضوع	: بازرگانی آزاد — ایران
موضوع	: کشاورزی و دولت — ایران
موضوع	: سیاست بازرگانی — ایران
شناسه افزوده	: موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی
رده بندی کنگره	: AHD/۹۰۰۰ الف ۳۹۲ ۱۳۹۰
رده بندی دیویی	: ۳۸۱/۴۵۶۴۲۵
شماره کاتالوژی ملی	: ۲۴۳۶۶۳۵

شابک: ۷-۳۸۴-۴۶۹-۹۶۴-۹۷۸

نام کتاب: فهرست محصولات خاص و مکانیزم حفاظتی ویژه محصولات

کشاورزی ایران در چارچوب مذاکرات کشاورزی دور دوحه

پدیدآورنده: بیتا رحیمی بدر

ناظر علمی: ماندانا فاضل

اصلاح و صفحه‌آرایی: خانه گرافیک آکاد

ویرایش و نسخه‌پردازی: حامد سعیدلو

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۰

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

قیمت: ۳۵۰۰۰ ریال

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشر بازرگانی

ناشر: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

تمام حقوق برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان کارگر شمالی، بالاتر از بلوار کشاورز، شماره ۲۴۰، تلفن: ۶۶۹۳۹۳۲۹

وب سایت: www.itsr.ir

پست الکترونیکی: info@itsr.ir

پیشگفتار

کشورهای در حال توسعه با آگاهی از منافع بالقوه آزادسازی تجاری در بخش کشاورزی، اقدام به پذیرفتن تعهدات و اصلاح سیاست‌های تجاری در قالب عضویت در سازمان جهانی تجارت نموده‌اند. اما بسیاری از این کشورها به دلیل نیاز به زمان بیشتری جهت توسعه اقتصادی و اجتماعی، خواستار برقراری انعطاف بیشتر در به کارگیری قوانین و روابط تجاری به خصوص در مورد برخی از محصولات کشاورزی می‌باشند. اعضای WTO با در نظر گرفتن اهمیت رفتار متفاوت در ارتباط با کشورهای در حال توسعه، نسبت به پذیرش قانونی مبنی بر انتخاب تعدادی از محصولات کشاورزی بر پایه سه معیار امنیت غذایی، امنیت معیشتی و توسعه روستایی به عنوان "محصولات خاص" توسط این کشورها اقدام نموده‌اند. همچنین اعضای در حال توسعه می‌توانند به یک "مکانیزم حفاظتی ویژه" دسترسی داشته باشند که در برخی جهات نسبت به "مقررات حفاظتی ویژه" ماده ۵ موافقت‌نامه کشاورزی ارجحیت دارد.

بخش کشاورزی ایران توسط جمعیت روستایی که ۳۵ درصد کل جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند، اداره می‌شود. همچنین این بخش سهم معنی داری را از شاخص‌های کلان اقتصادی مانند تولید ناخالص داخلی، اشتغال، صادرات غیر نفتی و ارزش آوری به خود اختصاص داده است. لذا تعیین محصولات خاص کشاورزی امکان تصمیم‌گیری بهتر و آمادگی بیشتر برای سیاست‌گذاران و مذاکره کنندگان در جریان الحاق به WTO را فراهم می‌آورد. بر این اساس موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی با تعریف و انجام این مطالعه ضمن ارتقاء درک کارشناسی موضوع محصولات خاص و مکانیزم حفاظتی ویژه، به‌طور اخص به تعیین

محصولات خاص ایران با استفاده از برخی شاخص‌های ارائه شده در سطح بین‌المللی و معرفی یک مکانیزم حفاظتی ویژه مناسب برای ایران پرداخته است. نتایج این بررسی نشان می‌دهد که ۳۴ محصول کشاورزی در ایران برابر با ۵۷ ردیف تعرفه ۶ رقمی آسیب‌پذیرترین محصولات کشاورزی از نقطه نظر امنیت غذایی، امنیت معیشتی و توسعه روستایی در جریان آزادسازی تجاری می‌باشند.

شایان ذکر است، مخاطبین اصلی این مطالعه دفتر نمایندگی تام‌الاختیار تجاری، سازمان توسعه تجارت ایران، وزارت جهاد کشاورزی و اداره گمرک جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌آیند.

در خاتمه لازم است از سرکار خانم بیتا رحیمی بدر مجری طرح، سرکار خانم ماندانا فاضل ناظر علمی، جناب آقای یحیی فتحی داور انتشار این کتاب و همچنین همکاران شرکت چاپ و نشر بازگانی که در مراحل مختلف تهیه و عرضه این اثر همکاری داشته‌اند، تقدیر و تشکر به عمل آید.

مهدی فتح اله

رئیس موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

مقدمه.....	م
فصل اول: مقررات حفاظتی ویژه در مذاکرات کشاورزی سازمان جهانی تجارت (از دور اروگوئه تا دوحه).....	۱
۱-۱- انواع اقدامات حمایتی تجاری در WTO.....	۴
۲-۱- مقررات حفاظتی ویژه محصولات کشاورزی در دور اروگوئه.....	۱۳
۳-۱- مقررات حفاظتی ویژه محصولات کشاورزی در دور دوحه.....	۲۶
فصل دوم: لزوم برقراری مکانیزم حفاظتی ویژه و تعیین محصولات خاص در کشورهای در حال توسعه و ایران.....	۳۷
۱-۲- آثار آزادسازی تجاری بر امنیت غذایی، فقر و توسعه روستایی کشورهای در حال توسعه و ایران.....	۳۹
۲-۲- انتقال قیمت جهانی محصولات کشاورزی در کشورهای در حال توسعه و ایران.....	۴۶
۳-۲- افزایش ناکهانی واردات در کشورهای در حال توسعه و ایران.....	۴۹
فصل سوم: تحلیل و بررسی پیشنهادات مختلف برای تعیین محصولات خاص و مکانیزم حفاظتی ویژه در دور دوحه.....	۵۳
۱-۳- شناخت و تحلیل روش‌های پیشنهادی برای تعیین محصولات خاص در دور دوحه.....	۵۵

۲-۳- شناخت و تحلیل روش‌های پیشنهادی برای تعیین مکانیزم حفاظتی ویژه محصولات

کشاورزی در دور دوحه ۶۶

فصل چهارم: تعیین مکانیزم حفاظتی ویژه محصولات کشاورزی برای ایران ۷۳

۱-۴- متدولوژی تعیین مکانیزم حفاظتی ویژه ۷۴

۲-۴- مکانیزم حفاظتی ویژه کشاورزی مناسب ایران ۸۳

فصل پنجم: متدولوژی تعیین محصولات خاص کشاورزی ۸۷

۱-۵- شناسایی اهداف و استراتژی‌های ملی برای دسترسی به امنیت غذایی، معیشتی و توسعه

روستایی و بررسی وضع موجود ۸۸

۲-۵- معرفی شاخص‌های مرتبط با معیارهای امنیت غذایی، تأمین معیشت و توسعه روستایی ۸۸

۳-۵- رتبه‌بندی و تعیین محصولات خاص ۹۷

فصل ششم: تعیین محصولات خاص کشاورزی برای ایران ۹۹

۱-۶- وضعیت کشاورزی، امنیت غذایی، فقر و توسعه روستایی در ایران ۹۹

۲-۶- مهمترین اهداف و مقررات مرتبط با کشاورزی، امنیت غذایی، فقر و توسعه روستایی

در ایران ۱۰۵

۳-۶- نتایج تحقیق ۱۱۳

۴-۶- تعیین فهرست محصولات خاص ایران ۱۳۲

۵-۶- مروری بر وضعیت اقتصادی محصولات خاص ایران ۱۳۷

فصل هفتم: مقایسه فهرست محصولات خاص با کشورهای منتخب ۱۸۷

۱-۷- فهرست محصولات خاص کشاورزی تایلند ۱۸۸

۲-۷- محصولات خاص کشاورزی مصر ۱۹۲

۳-۷- محصولات خاص کشور نیجریه ۱۹۷

فصل هشتم: جمع‌بندی، نتیجه‌گیری و ارائه توصیه‌های سیاستی ۲۰۳

منابع ۲۰۹

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۵	جدول ۱-۱- اقدامات حمایتی تجاری در WTO
۱۶	جدول ۲-۱- امتیاز حفاظتی ویژه محصولات کشاورزی در کشورهای توسعه یافته
۱۷	جدول ۳-۱- مقررات حفاظتی ویژه محصولات کشاورزی در کشورهای در حال توسعه
۲۱	جدول ۴-۱- امتیازات حفاظتی ویژه به تفکیک گروه‌های کالایی در کشورهای توسعه یافته
۲۳	جدول ۵-۱- امتیازات حفاظتی ویژه به تفکیک گروه‌های کالایی در کشورهای در حال توسعه
۲۴	جدول ۶-۱- کاربرد بالقوه و واقعی SSG توسط کشورهای در حال توسعه بر حسب تعداد ردیف‌های تعرفه‌ای طی دوره ۲۰۰۴-۱۹۹۵
۲۵	جدول ۷-۱- درصد موارد تحقق یافته به موارد بالقوه قابل تحقق SSG توسط کشورهای در حال توسعه طی دوره ۲۰۰۴-۱۹۹۵
۳۴	جدول ۸-۱- مکانیزم حفاظتی ویژه کشورهای در حال توسعه در پیش‌نویس کمیته کشاورزی
۵۱	جدول ۱-۲- موارد افزایش واردات برخی محصولات کشاورزی در منتخبی از کشورهای در حال توسعه طی دوره ۲۰۰۰-۱۹۸۴
۵۲	جدول ۲-۲- موارد کاهش تولید برخی محصولات کشاورزی در منتخبی از کشورهای در حال توسعه طی دوره ۲۰۰۲-۱۹۸۴
	جدول ۱-۳- مقایسه شاخص‌های سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد، مرکز بین‌المللی تجارت

- و توسعه پایدار و گروه ۳۳ برای تعیین کالاهای خاص (۲۰۰۷) ۵۶
- جدول ۲-۳- خلاصه یافته‌های مطالعات کشوری توسط مرکز بین‌المللی تجارت و توسعه پایدار در مورد شناسایی محصولات خاص ۶۳
- جدول ۳-۳- مکانیزم حفاظتی ویژه کشورهای عضو گروه ۳۳ (۲۰۰۸) ۶۹
- جدول ۴-۱- مقادیر ضریب a برای SSG و SSM ۷۶
- جدول ۴-۲- مثالی از محاسبات مربوط به سطوح آستانه مقدار واردات برای SSG و SSM ۷۷
- جدول ۴-۳- تعیین عوارض اضافی بالغ بر تعرفه تثبیتی در دو رهیافت SSG و SSM ۷۹
- جدول ۴-۴- چارچوب پیشنهادی SSM مناسب ایران ۸۴
- جدول ۵-۱- شاخص‌های اندازه‌گیری درجه اهمیت محصولات کشاورزی به تفکیک معیارهای سه گانه ۹۷
- جدول ۶-۱- روند سوء تغذیه در ایران ۱۰۴
- جدول ۶-۲- شاخص‌های مورد استفاده برای تعیین محصولات خاص ایران به تفکیک هر معیار ۱۱۴
- جدول ۶-۳- محصولات حائز اهمیت در تأمین انرژی روزانه هر فرد ایرانی واحد: درصد ۱۱۵
- جدول ۶-۴- شاخص خودکفایی به تفکیک محصول ۱۱۷
- جدول ۶-۵- سهم واردات از مصرف داخلی محصولات کشاورزی واحد: درصد ۱۱۸
- جدول ۶-۶- ضریب تغییرات تولید محصولات کشاورزی ایران ۱۱۹
- جدول ۶-۷- ضریب تغییرات قیمت محصولات کشاورزی ایران ۱۲۰
- جدول ۶-۸- طبقه‌بندی محصولات بر حسب تعداد شاخص‌های احراز شده امنیت غذایی ۱۲۱
- جدول ۶-۹- فهرست محصولات حائز اهمیت در تأمین امنیت غذایی جمعیت ایران ۱۲۱
- جدول ۶-۱۰- فهرست محصولات کشاورزی حائز اهمیت در اقتصاد ملی طی دوره ۸۶-۱۳۷۴ ۱۲۲
- جدول ۶-۱۱- فهرست محصولات حائز اهمیت از نظر تعداد بهره‌بردار طی دوره ۸۶-۱۳۸۴ ۱۲۳
- جدول ۶-۱۲- فهرست محصولات کشاورزی حائز اهمیت از نظر اختصاص زمین کشاوری طی دوره ۸۴-۱۳۷۴ ۱۲۵
- جدول ۶-۱۳- شاخص جایگزینی واردات برای محصولات کشاورزی ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۴ ۱۲۶
- جدول ۶-۱۴- فهرست محصولات حائز اهمیت در تأمین امنیت معیشتی کشاورزان ایران ۱۲۷
- جدول ۶-۱۵- محصولات حائز اهمیت در اقتصاد کشاورزی روستاها به تفکیک استان طی دوره ۸۶-۱۳۸۰ ۱۲۹
- جدول ۶-۱۶- فهرست محصولات خاص ایران ۱۳۳

جدول ۶-۱۷- تعریف محصولات خاص پیشنهادی ایران بر حسب کدهای تعرفه ۶ رقمی نظام

همانگ در سال ۱۳۸۸ ۱۳۵

جدول ۷-۱- فهرست محصولات خاص تایلد ۱۸۹

جدول ۷-۲- مقایسه محصولات خاص رتبه اول تا پنجم در ایران و تایلد ۱۹۰

جدول ۷-۳- مقایسه محصولات خاص مشترک ایران و تایلد ۱۹۱

جدول ۷-۴- فهرست محصولات خاص مصر ۱۹۲

جدول ۷-۵- مقایسه محصولات خاص رتبه اول تا پنجم در ایران و مصر ۱۹۴

جدول ۷-۶- مقایسه محصولات خاص مشترک در ایران و مصر ۱۹۵

جدول ۷-۷- فهرست محصولات خاص نیجریه ۱۹۸

جدول ۷-۸- مقایسه محصولات خاص رتبه اول تا پنجم در ایران و نیجریه ۱۹۹

جدول ۷-۹- مقایسه محصولات خاص مشترک در ایران و نیجریه ۲۰۰

جدول ۷-۱۰- مقایسه درصد پوشش خطوط تعرفه‌ای محصولات خاص از کل ردیف تعرفه

محصولات ۲۰۱

فهرست نمودار

صفحه	عنوان
۱۸	نمودار ۱-۱- مقایسه درصد خطوط تعرفه‌های کشاورزی تحت پوشش SSG در کشورهای توسعه یافته.....
۱۸	نمودار ۲-۱- مقایسه درصد خطوط تعرفه‌های کشاورزی تحت پوشش SSG در کشورهای در حال توسعه.....
۱۹	نمودار ۳-۱- مقایسه درصد خطوط تعرفه‌های کشاورزی تحت پوشش SSG بین رتبه‌های اول تا پنجم کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه.....
۴۸	نمودار ۱-۲- مقایسه میانگین نرخ تعرفه تثبیتی و اعمال شده محصولات کشاورزی به تفکیک منتخبی از کشورهای در حال توسعه در سال ۱۹۹۵.....
۸۰	نمودار ۱-۴- عوارض اضافی در برابر کاهش در قیمت وارداتی برای حدود آستانه قیمتی در SSG.....
۸۰	نمودار ۲-۴- عوارض اضافی در برابر کاهش در قیمت وارداتی برای حدود آستانه قیمتی در SSM.....
۸۱	نمودار ۳-۴- مقایسه درصد عوارض اضافی در برابر کاهش در قیمت وارداتی برای حدود آستانه قیمتی در SSG و SSM.....
۱۳۲	نمودار ۱-۶- مقایسه فراوانی محصولات حائز اهمیت در توسعه روستایی بر حسب استان.....
۱۳۸	نمودار ۲-۶- روند تولید گندم در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹.....

نمودار ۳-۶- روند واردات گندم در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۳۹
نمودار ۴-۶- روند تولید ذرت در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۴۱
نمودار ۵-۶- روند تولید برنج در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۴۳
نمودار ۶-۶- روند واردات برنج در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۴۳
نمودار ۷-۶- روند تولید جو در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۴۵
نمودار ۸-۶- روند واردات جو در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۴۶
نمودار ۹-۶- روند تولید پیاز در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۴۷
نمودار ۱۰-۶- روند تولید گوجه فرنگی در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۴۸
نمودار ۱۱-۶- روند تولید چغندر قند در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۴۹
نمودار ۱۲-۶- روند تولید خرماي ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۵۱
نمودار ۱۳-۶- روند صادرات خرماي ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۵۱
نمودار ۱۴-۶- روند تولید سیب درختی در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۵۳
نمودار ۱۵-۶- روند صادرات سیب درختی در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۵۳
نمودار ۱۶-۶- روند تولید پرتقال در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۵۵
نمودار ۱۷-۶- روند واردات پرتقال در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۵۵
نمودار ۱۸-۶- روند صادرات پرتقال در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۵۶
نمودار ۱۹-۶- روند تولید سویا در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۶۱
نمودار ۲۰-۶- روند تولید پنبه در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۶۳
نمودار ۲۱-۶- روند واردات پنبه در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۶۴
نمودار ۲۲-۶- روند تولید دانه آفتابگردان در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۶۵
نمودار ۲۳-۶- روند واردات دانه آفتابگردان در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۶۵
نمودار ۲۴-۶- روند تولید پسته در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۶۷
نمودار ۲۵-۶- روند صادرات پسته ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۶۸
نمودار ۲۶-۶- روند صادرات کشمش در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۶۹
نمودار ۲۷-۶- روند تولید انگور در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۶۹
نمودار ۲۸-۶- روند تولید نیشکر در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۷۳
نمودار ۲۹-۶- روند تولید کردو در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۷۵
نمودار ۳۰-۶- روند صادرات کردو در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹	۱۷۵

- نمودار ۳۱-۶- روند واردات گردو در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹ ۱۷۶
- نمودار ۳۲-۶- روند تولید قند و شکر در ایران طی دوره ۸۵-۱۳۵۰ ۱۸۰
- نمودار ۳۳-۶- تعرفه واردات شکر خام طی دوره ۸۸-۱۳۸۰ ۱۸۱
- نمودار ۳۴-۶- قیمت خرید قند و شکر توسط دولت طی دوره ۸۸-۱۳۷۵ ۱۸۲
- نمودار ۳۵-۶- روند تولید چای در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹ ۱۸۴
- نمودار ۳۶-۶- روند صادرات چای در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹ ۱۸۴
- نمودار ۳۷-۶- روند واردات چای در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۹ ۱۸۵

مقدمه

موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (GATT) در سال ۱۹۴۷، پایه‌گذار حرکت به سوی آزادسازی تجاری گسترده در سطح جهان بوده است و هم‌اکنون نیز این حرکت به کمک سازمان جهانی تجارت^۱ (WTO) که در سال ۱۹۹۵ جایگزین گات شد، در حال تکمیل است. فرایند آزادسازی تجاری و الزامات پیوستن به سازمان جهانی تجارت در سال‌های اخیر به همراه انواع مخاطرات طبیعی، اجتماعی و اقتصادی مجموعه آسیب‌پذیری را برای تولیدکنندگان بخش کشاورزی به خصوص در کشورهای در حال توسعه فراهم نموده است. زیرا این بخش در کشورهای در حال توسعه به لحاظ توانمندی‌ها و ظرفیت‌های شایان توجهی که در تأمین مواد غذایی مردم، اشتغال و تهیه مواد اولیه برخی از صنایع دارد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

مطابق ادبیات اقتصاد توسعه، اگر سرمایه‌گذاری کافی برای مرتبط کردن بخش کشاورزی از یک سو به صنایع مصرفی (پیوندهای پیشین) و از سوی دیگر به عرضه‌کنندگان مواد اولیه این بخش (پیوندهای پسین) انجام شود، توسعه صنعتی جامعه بر پایه توسعه بخش کشاورزی صورت می‌پذیرد و چون سبب ایجاد تقاضا برای محصولات صنعتی می‌گردد، می‌تواند به عنوان منبعی جهت سرمایه‌گذاری‌های صنعتی از محل مالیات‌ها و پس اندازهای کشاورزان باشد. بنابراین بخش کشاورزی از طریق کمک به رشد اقتصادی، کاهش فقر، تأمین امنیت غذایی، تأثیر بر محیط زیست در توسعه اقتصادی هر کشور آثاری بسیار حیاتی دارد. لذا اغلب کشورهای

جهان این بخش را در طی سالیان گذشته از راه‌های گوناگون تحت حمایت خاص قرار داده‌اند. بدین ترتیب که کشورهای واردکننده کالاهای کشاورزی با ایجاد تعرفه‌های گمرکی و محدودیت‌های وارداتی، بخش کشاورزی را از رقابت با کالاهای جایگزین وارداتی مصون داشته و کشورهای بزرگ صادرکننده این کالاها نیز با پرداخت یارانه‌های صادراتی، بخش کشاورزی خود را در بازارهای جهانی فعال نگه داشته‌اند. اما حذف و کاهش انواع حمایت‌های تولیدی و صادراتی بخش کشاورزی در کشورهای در حال توسعه و محدود شدن آنها به موانع تعرفه‌ای در راستای آزادسازی تجاری و الحاق به سازمان جهانی تجارت، نه تنها در برخی مناطق از انگیزه سرمایه‌گذاری در این بخش کاسته، بلکه موجب متضرر شدن و از بین رفتن امنیت معیشتی و غذایی کشاورزان نیز شده است. از طرف دیگر نوسانات قیمت‌های جهانی و افزایش ناگهانی واردات برخی محصولات در غیاب انواع حمایت‌ها می‌تواند آسیب جدی به تولیدکنندگان این گروه از محصولات کشاورزی وارد سازد. البته در چنین مواردی این امکان برای کشورهای عضو وجود دارد که براساس ماده ۵ موافقت‌نامه کشاورزی از مقررات حفاظتی ویژه بهره‌جویند. مطابق این ماده مقررات حفاظتی ویژه‌ای^۱ برای محصولاتی که در مورد آنها تعرفه‌ای کردن موانع غیر تعرفه‌ای مطابق موافقت‌نامه کشاورزی انجام شده و در جدول تعهدات در مقابل این کالاها علامت SSG به معنی امتیاز توسل به اقدامات حفاظتی ویژه درج شده قابل اعمال است.

بر این اساس در صورتی می‌توان اقدام به برقراری حقوق اضافه^۲ در نظر گرفته شده مطابق مقررات حفاظتی ویژه کرد که :

۱- حجم واردات آن محصول در طول هر سال از سطح شروع دسترسی به بازار که براساس درصد واردات از مصرف داخلی تعیین می‌شود بالاتر رود. در این صورت با رعایت مقررات ماده ۵ موافقت‌نامه کشاورزی می‌توان حقوق اضافه‌ای برای واردات آن محصول متناسب با افزایش حجم واردات اعمال کرد. البته این حقوق در هر حال نباید از یک سوم سطح حقوق گمرکی مورد اجرا در همان سال بیشتر باشد.

۲- قیمت سیف محموله وارداتی محصول مورد بحث از قیمت شروعی که براساس متوسط

1- Livelihood Security

2- Import Surges

3- Special Safeguard Provision (SSG)

۴- منظور اعمال نرخ تعرفه‌ای بیشتر از نرخ تعرفه تثبیتی می‌باشد.

قیمت مرجع تعیین می شود، کمتر باشد. به تناسب پایین بودن قیمت واردات حقوق اضافی وضع شده مطابق مقررات ماده ۵ موافقت نامه افزایش می یابد.

عدم کارایی و فقدان قابلیت اجرایی مناسب این مقررات برای کشورهای در حال توسعه، موجب شد که تنها ۳۸ کشور در دور اروگوئه و هرکدام در تعداد محدودی از کالاهای کشاورزی از حق توسل به مقررات حفاظتی ویژه برخوردار شوند. از این رو با توجه به موارد فوق و سخت تر شدن تعهدات مربوط به کاهش و تثبیت تعرفه ها در مذاکرات الحاق به مرور زمان، لزوم وضع قانونی برای حمایت از کشاورزان در کشورهای در حال توسعه با هدف برقراری نظام تجاری منصفانه و بازارگرا در مذاکرات دور دوحه (۲۰۰۱) مکتب شد. به طوری که در این ارتباط دو مقوله اصلی مد نظر است:

۱- باید قانونی وضع شود که مطابق آن بتوان از کشاورزان خرده پا و فقیر کشورهای در حال توسعه که توان رقابت با محصولات وارداتی را ندارند، حمایت کرد. به بیان دیگر این قانون به تعیین و شناسایی محصولاتی می پردازد که حمایت از آنها از نقطه نظر تأمین امنیت غذایی، معیشتی و یا توسعه روستایی در هر کشور ضروری است و تحت عنوان محصولات خاص^۱ از آن یاد می شود. باید توجه داشت که حمایت از این محصولات به معنی رقابتی کردن آنها نیست بلکه تنها با هدف حفظ امنیت غذایی، معیشتی و توسعه روستایی است.

۲- وضع قانونی ضروری است که بر مبنای آن بتوان در هنگام نوسانات یا کاهش شدید قیمت و یا واردات بی رویه که در نتیجه عوامل متعددی از قبیل گسترش شهرنشینی، رشد جمعیت، افزایش در آمد، نوسانات نرخ ارز و یا کاهش ناگهانی تولید در اثر بلایای طبیعی نباشد، اقدام به حمایت تعرفه ای بیش از مقادیر تثبیتی تعهد شده در فرایند الحاق نمود. به این فرایند مکانیزم حفاظتی ویژه^۲ گفته می شود.

سرانجام در ماده ۴۱ و ۴۲ چارچوب توافقی بسته ژوئیه ۲۰۰۴^۳ لزوم به کارگیری این قوانین

تایید شد:

ماده ۴۱- کشورهای در حال توسعه عضو باید از انعطاف لازم برای تعیین تعداد مناسبی از محصولات به عنوان محصولات خاص براساس معیار امنیت غذایی، تأمین معیشت و نیازهای

1- Special Products (SPs)

2- Special Safeguard Mechanism (SSM)

3- July Package 2004

توسعه روستایی برخوردار باشند. چنین محصولاتی از رفتار منعطف‌تری برخوردار خواهند شد. معیارها و نحوه رفتار با این محصولات در مرحله انجام مذاکرات باید دقیقاً تعیین شود و اهمیت حیاتی این محصولات نزد کشورهای در حال توسعه به رسمیت شناخته خواهد شد.

ماده ۴۲ - یک سازوکار حفاظتی ویژه (SSM) به منظور استفاده توسط کشورهای در حال توسعه عضو باید ایجاد گردد.

مطابق اصلاحیه کنفرانس وزیران در هنگ کنگ که در دسامبر ۲۰۰۵ برگزار شد، به اعضا اجازه داده شد که هر یک خود^۱ به تعیین محصولات خاص کشاورزی ملی براساس معیارهای امنیت غذایی، نیازهای تأمین معیشت و توسعه روستایی اقدام کنند و هر یک مکانیزم حفاظتی ویژه‌ای را برای محصولات کشاورزی خود تعیین کنند به نحوی که علاوه بر مشخص کردن محصولات تحت پوشش این مکانیزم، بایستی معیارهای تصمیم‌گیری، اقدامات حفاظتی مورد نظر و دوره حمایت را هم به‌طور مشخص ارائه دهند.

به دنبال این اصلاحیه پیشنهادی در ارتباط با نحوه تعیین کالاهای خاص و یا مدل‌هایی برای ایجاد مکانیزم حفاظتی ویژه با توجه به شرایط هر کشور توسط اعضا و گروه‌های مختلف از قبیل گروه ۲۳^۲، مرکز بین‌المللی تجارت و توسعه پایدار^۳ و سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد^۴ ارائه شد.

در ایران در حالی که در تصمیمات مختلف در مورد واردات، قیمت‌گذاری، تضمین خرید محصولات کشاورزی، عقد قراردادهای تجاری و تعیین فهرست منفی کالاها، واژه‌های کالاهای اساسی، ضروری و حساس به کار رفته، اما کمتر مطالعاتی در زمینه کالاهای خاص

۱- Self - Designated

۲- کشورهای عضو گروه ۲۳ (G۲۳) از هواداران در نظر گرفتن انعطاف‌های لازم برای کشورهای در حال توسعه در تنظیم تعهدات جدید در بخش کشاورزی هستند. به‌طوری که گروه کشورهای کمتر توسعه یافته و گروه کشورهای آفریقایی از جمله گروه‌های کشوری هستند که گروه ۲۳ را تحت حمایت قرار می‌دهند. این گروه در ابتدا از ۳۳ کشور تشکیل شده بود اما اخیراً اعضای آن به ۴۲ کشور در حال توسعه افزایش یافته که این کشورها عبارتند از: آنتی‌گوآ و باربودا، باربادوس، بلیز، بوتسوانا، چین، کنگو، ساحل عاج، کوبا، جمهوری دومینیک، گرنادا، هائیتی، هندوراس، هند، اندونزی، جامائیکا، گویانا، کنیا، جمهوری کره، موریس، مغولستان، ماداگاسکار، موزامبیک، نیکاراگوئه، نیجریه، پاناما، پاکستان، پرو، فیلیپین، سنت کیتس و نویس، سنت لوسیانو، سنت وینسنت و گرنادینز، سنگال، سریلانکا، سورینام، تانزانیا، ترینیداد و توباگو، ترکیه، اوگاندا، ونزوئلا، زامبیا و زیمبابوه. این گروه کشوری به‌طور ویژه طرفدار برقراری قانون محصولات خاص و مکانیزم حفاظتی ویژه محصولات کشاورزی می‌باشند.

3- International Center for Trade and Sustainable Development (ICTSD)

4- United Nation Food and Agriculture organization (FAO)

کشاورزی و معیارهای گزینش آنها صورت گرفته است. به طوری که هنوز تعاریفی ملی در مورد این کالاها تدوین نگشته و ملاک‌های گزینش آنها به طور عینی تعیین نگردیده‌اند. با توجه به درجه وابستگی اقتصاد کشور به کشاورزی^۱، موقعیت کنونی جمهوری اسلامی ایران به عنوان عضو ناظر در سازمان جهانی تجارت و افزایش روزافزون دامنه قراردادهای تجاری دوجانبه، چندجانبه و ترجیحی، شناسایی و تعیین کالاهای خاص را براساس شرایط ویژه کشور و مناطق آن ضروری می‌نماید.

در این راستا کتاب حاضر با در نظر گرفتن این واقعیت که رشد بخش کشاورزی شرط لازم برای توسعه روستایی، امنیت غذایی و افزایش رفاه خانوارهای روستایی و از سوی دیگر لازمه رشد اقتصادی است، سعی بر این بوده است که با استفاده از داده‌های ملی و منطقه‌ای و با بهره‌گیری از الگوها و معیارهای پیشنهادی در سطح بین‌المللی، محصولات کشاورزی کشور مورد بررسی قرار گرفته و از میان آنها فهرست محصولات خاص استخراج گردد همچنین در این مطالعه یک مکانیزم حفاظتی ویژه برای محصولات کشاورزی ایران پیشنهاد می‌گردد.

البته لازم به ذکر است که مباحث مطروحه در دور مذاکراتی دوحه مربوط به اعضا می‌باشد و از نتایج آن کشورهای عضو بهره می‌برند و کلیه شرایط مربوط به بخش کشاورزی، میزان حمایت‌ها، کالاهای قابل حمایت توسط حفاظت‌ها و ... در ارتباط با کشورهایی که هنوز به عضویت سازمان جهانی تجارت درنیامده‌اند، در مذاکرات الحاق مشخص می‌شود. با این حال آشنایی با وضعیت پس از الحاق و مطالعه شرایط اعضا راه را برای آینده کشور به عنوان یک عضو از این سازمان روشن تر می‌سازد. بر این اساس اهداف مطالعه عبارتند از:

• شناخت و تحلیل روش‌ها و معیارهای پیشنهاد شده برای تعیین مکانیزم حفاظتی ویژه و محصولات خاص در دور دوحه

• تعیین محصولات خاص کشاورزی ایران

• تعریف یک مکانیزم حفاظتی ویژه محصولات کشاورزی برای کشور ایران

• بررسی و مقایسه محصولات و مکانیزم حفاظتی ویژه در برخی کشورهای منتخب با ایران

۱- با توجه به سهم ۱۱ درصدی بخش کشاورزی در تولید ناخالص داخلی و سهم ۲۵ درصدی این بخش در کل اشتغال کشور براساس آمار بانک جهانی در سال ۲۰۰۸، گستره فقر و ناامنی غذایی در روستاهای ایران وابستگی اقتصادی کشور به این بخش نمایان می‌گردد.

فرانسیس ماتامبالیا^۱ و استفان مویاکوا^۲ (۲۰۰۵) در مطالعه‌ای با عنوان "جزئیات یک مکانیزم حفاظتی ویژه پیشنهادی برای کشورهای در حال توسعه" اقدام به کتاب مدل‌ها و شرایطی نمودند که کشورهای در حال توسعه باید برای طراحی یک مکانیزم حفاظتی ویژه محصولات کشاورزی رعایت کنند سپس به طراحی مکانیزم حفاظتی ویژه برای دو کشور زامبیا و تانزانیا پرداختند.

ماریا ترزا^۳ و همکاران در سال ۲۰۰۵ اقدام به تعیین محصولات خاص و معرفی یک مکانیزم حفاظتی ویژه برای کشور هندوراس نمودند. آنها براساس روش پیشنهاد شده از سوی "مرکز تجارت بین‌الملل و توسعه پایدار" محصولات خاص این کشور را تعیین کردند. این محصولات شامل گروه‌های گوشت گاو با کد تعرفه ۴ رقمی ۰۲۰۱، گوشت خوک با کد تعرفه ۰۲۰۲، گوشت مرغ ۰۲۰۳، حبوبات ۰۷۰۸ و ۰۷۱۳، شیرخشک ۰۴۰۲ و ذرت با کد تعرفه ۱۰۰۵ بودند.

وایز^۴ و گالاجر^۵ در سال ۲۰۰۶ به آثار مذاکرات دور دوحه بر فقر در کشورهای در حال توسعه پرداختند و در این میان از تجربیات کشورهای منتخب بهره جستند. بارتل^۶ در سال ۲۰۰۷ در مطالعه‌ای با نام "تعیین و حمایت از محصولات خاص تحت مذاکرات کشاورزی سازمان جهانی تجارت" اقدام به شناسایی و تعیین محصولات خاص در کشورهای منتخب آفریقایی نمود این کشورها عبارت بودند از: اتیوپی، نیجریه، کامرون و زامبیا.

بارنت^۷ (۲۰۰۷) محصولات خاص کشاورزی کشور باربادوس را براساس چارچوب پیشنهادی فائو تعیین کرد. بر این اساس این محصولات عبارت بودند از: کلم، هویج، گوجه فرنگی و فلفل شیرین.

گرانث^۸ در سال ۲۰۰۸ در مقاله‌ای به بررسی و تحلیل جامع ماهیت مکانیزم حفاظتی ویژه

1- Francis A.S.T. Matambalya

2- Stephen Muyakwa

3- Maria Deras Teresa

4- Wise

5- Gallagher

6- Bartel

7- Burnett

8- Grant

برای محصولات کشاورزی در کشورهای در حال توسعه و کلیه روش‌های پیشنهاد شده توسط گروه‌ها و سازمان‌های مختلف برای طراحی آن پرداخت.

کتاب پیش رو ضمن معرفی کلیه مقررات حفاظتی مجاز سازمان جهانی تجارت در فصل اول، با بیان آثار آزادسازی تجاری بر امنیت غذایی، فقر و توسعه روستایی در فصل دوم ضرورت برقراری نظام ترجیح‌آمیز مکانیزم حفاظتی ویژه را در کشورهای در حال توسعه بررسی می‌کند. فصل سوم اهم پیشنهاداتی که توسط سازمان‌ها و گروه‌های مختلف کشوری در ارتباط با نحوه برقراری مقررات حفاظتی ویژه و تعیین فهرست محصولات خاص در دور دوحه ارائه شده است، را تحلیل و بررسی می‌نماید. پس از آن یک مکانیزم حفاظتی ویژه کشاورزی برای ایران در فصل چهارم پیشنهاد می‌گردد. متدولوژی مورد استفاده به منظور تعیین محصولات خاص در فصل پنجم معرفی شده که توسط آن در فصل ششم فهرست محصولات خاص پیشنهادی ایران معرفی می‌گردد. در نهایت در فصل هفتم محصولات خاص پیشنهادی ایران با محصولات خاص کشاورزی کشورهای تایلند، مصر و نیجریه مقایسه شده و نتیجه‌گیری می‌گردد.